

דף הרחבות לנושא –**מאבות מלאכות שבת (שיעור 3)
בונה ומכה בפטיש, ובניין בקרקע**

שיעור מספר 53

❖ **בירור יסוד זה ביחס למלאכת הוצאה****תוספות מסכת שבת דף קב עמוד ב**

כל שהוא למאי חזי - דווקא הכא איצטריך לפרושי דהוה דכוותיה במשכן, משום דלא חשיב בניין כל שהוא, אבל מוציא עיטרן ופלפלת כל שהוא סברא הוא דמיחייב

בעלי התוספות מקשים ממלאכת הוצאה. נראה שיש קשר מיוחד בין הוצאה לבין בונה. גם לגבי בונה וגם לגבי הוצאה ישנו חיוב על כלשהו. אך ביחס להוצאה ישנם חפצים מסוימים שנשיאת כלשהו שלהם מחייבת, ואילו ביחס לבונה המשנה קובעת שבאופן כללי שהשיעור של הבונה הוא כלשהו. אך יש הבדל בולט יותר מכך בין אבות המלאכה הללו. עצם פעולת ההוצאה היא מובנת. השאלה היא רק מהי הכמות עליה מתחייבים. אם ניתן להצדיק את חשיבות הוצאת כלשהו של עיטרן, אין סיבה שלא לחייב על הוצאה זו. אך ביחס לבונה, לא ברור מהי המלאכה. לכן הגמרא מתחקה אחרי הפעולה המסוימת שניתן לייחס עבורה חשיבות מספקת לומר שזהו האב-טיפוס של הבונה שהיה במשכן. את הנקודה הזאת, שהגדרת מלאכת הוצאה היא ברורה מאליה, מחדד המהר"ל -

חידושי המהר"ל מסכת שבת דף קב עמוד ב

משום דלא תוכל לומר דלא הוי כל שהוא הוצאה, דאין חילוק, דכמו שנחשב הוצאה אם מוציא הרבה, כך נחשב הוצאה אם מוציא מעט, דלא נוכל לומר דכל שהוא אינו הוצאה, כמו שתוכל לומר דלא נחשב בניין כל שהוא, אלא כך אפשר לומר, דלא נחשב כל שהוא וצריך יותר שיעור, וכיון דכל שהוא של פלפלת ושל עיטרן נחשב, בודאי חייב, ואין זה דומה לבנין, דאפילו אם העני מצניע פרוטתו בתוכו דהוא חשוב, שמא בנין לא הוי, ולכך צריך לומר דהוי במשכן

❖ **מהלך הגמרא לפי הרמב"ם****תלמוד בבלי מסכת שבת דף קב עמוד ב**

אמר שמואל: המצדד את האבן - חייב. מיתבי: אחד נותן את האבן ואחד נותן את הטיט - הנותן את הטיט חייב! וליטעמיק, אימא סיפא, רבי יוסי אומר: ואפילו העלה והניח על גבי דימוס של אבנים - חייב. אלא: תלתא בנייני הוו, תתא מציעא ועילא. תתא - בעי צדודי ועפרא, מציעא - בעי נמי טינא, עילא - בהנחה בעלמא

שמואל אומר שהמצדד את האבן חייב. הגמרא מקשה עליו מהברייתא בה נאמר שאם האחד נותן אבן והשני נותן טיט, רק נותן הטיט חייב. הגמרא מביאה את דברי רבי יוסי, האומר שהנחת אבן על הדימוס מחייבת, ומכך מסיקה שיש להבחין בין שלבים שונים בבניית הכותל. לכאורה כל החיובים המדוברים עוסקים באותו האיסור, באותו אב מלאכה. רש"י ביאר שכולם עוברים על מלאכת בונה.

הרמב"ם כותב אחרת -

רמב"ם הלכות שבת פרק י הלכה יב

הבונה כל שהוא חייב ... אחד נתן את האבן ואחד נתן את הטיט הנותן את הטיט חייב, ובנדבך העליון אפילו העלה את האבן והניחה על גבי הטיט חייב, שהרי אין מניחין עליה טיט אחר

הלכה יח

... המצדד את האבן ביסוד הבניין ותקנה בידו והושיבה במקום הראוי לה חייב משום מכה בפטיש

לפי הרמב"ם, שמואל עוסק במלאכת מכה בפטיש, ואילו המקרים בברייתא עוסקים במלאכת בונה! יש לציין שככל הנראה הרמב"ם מבוסס על גרסה מוכרת של הגמרא -

תוספות מסכת שבת דף קב עמוד ב

הכי גרסינן המצדד את האבן חייב – ולא גרסינן משום מכה בפטיש, דבמסקנא מוקי לה בתתאה, דלא שייך שם מכה בפטיש! ועוד דאכתי קאי בבונה!

בעלי התוספות מוחקים את הגרסה שלפניהם, בה נאמר ששמואל אומר שהמצדד את האבן חייב משום מכה בפטיש. בעלי התוספות מציגים שתי סיבות למחיקת הגרסה: א. מצד הסברא – אין זה סביר שהנחת האבן בתחתית הבניין תחייב משום מכה בפטיש. ב. מצד הסוגיה – מהלך הגמרא עוסק במלאכת בונה (כמו שהרמב"ם עצמו פסק!).

אם כך, הרמב"ם פסק שהנחת האבן היא מכה בפטיש מכיוון שכך כתוב בגמרא. בעלי התוספות מחקו את המילים הללו מחמת הקושיות. עלינו לבאר כיצד הרמב"ם מיישב אותם. מבחינת מהלך הגמרא, הרמב"ם למד כך –

שמואל אומר שצידוד האבן מחייב משום מכה בפטיש. הגמרא מקשה על כך – בברייתא נאמר שהמניח את האבן פטור! מכיוון שהוא פטור מכל אב מלאכה, אין משמעות לשאלה אם הוא פטור ממכה בפטיש או מבונה. הקושיה היא מכך שהמניח את האבן פטור. אין ראייה מהדיון ששמואל עסק בהכרח באותו אב מלאכה בה הברייתא עוסקת.

הגמרא הוכיחה שיש להבחין בין הנחת אבנים שונות מדברי רבי יוסי. הראשונים התקשו בראיה זו. האם הגמרא לא הייתה יכולה לדחות את הראיה בטענה שאין הלכה כרבי יוסי?

תוספות מסכת שבת דף קב עמוד ב

ולטעמך אימא סיפא אפילו העלה ע"ג דימוס כו' – ולא גרסינן 'ר' יוסי אומר אפילו העלה', דאי גרסינן ליה, מאי קאמר 'ולטעמך', הא פליגי רבן עליה! ובתוספתא נמי ל"ג ליה

בעלי התוספות מוחקים את רבי יוסי מהברייתא, ממילא הקושיה היא מדברי התנא של הברייתא.

(שימו לב שבדיבור זה בעלי התוספות מתבססים על גירסה מוכרת, דבר שלא הזכיר בדיבור המתחיל הקודם). הרמב"ן מעדיף שלא לשנות את הגרסה –

חידושי הרמב"ן מסכת שבת דף קב עמוד ב

ולטעמך אימא סיפא ר' יוסי אומר כו'. נראה לי דהכי קאמר: ולטעמך, דחשבת דכולהו בנייני שווין, היאך אפשר דרבי יוסי סבר אפילו בהנחה בעלמא, והא לאו כלום קעביד! ועד שאתה תמה עלי, לך ותמה על רבי יוסי ביותר מזה

נעבור כעת לנושא של הסברא –

הרמב"ם הזכיר את המצדד יחד עם המסתת –

רמב"ם הלכות שבת פרק י הלכה יח

המסתת את האבן כל שהוא חייב משום מכה בפטיש המצדד את האבן ביסוד הבנין ותקנה בידו והושיבה במקום הראוי לה חייב משום מכה בפטיש

כזכור, המסתת החכר במחלוקת רב ושמואל בהמשך הסוגיה –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קב עמוד ב

והמסתת. מסתת משום מאי מיחייב? רב אמר: משום בונה, ושמואל אמר: משום מכה בפטיש. העושה נקב בלול של תרנגולים, רב אמר: משום בונה, ושמואל אמר: משום מכה בפטיש. עייל שופתא בקופינא דמרא, רב אמר: משום בונה, ושמואל אמר: משום מכה בפטיש

הרמב"ם פסק כשמואל, שהמסתת חייב משום מכה בפטיש. אך בשניים האחרים הרמב"ם פסק כרב –

רמב"ם הלכות שבת פרק י הלכה יג

... המכניס יד הקרדום בתוך העין שלו הרי זה תולדת בונה וכן כל כיוצא בו, וכן התוקע עץ בעץ בין שתקע במסמר בין שתקע בעץ עצמו עד שנתאחד הרי זה תולדת בונה וחייב

הלכה יד

העושה נקב כל שהוא בלול של תרנגולים כדי שיכנס להן האורה חייב משום בונה

אם כך, יש להפריד את המחלוקת אודות המסתת מהמחלוקת אודות שני האחרים.

מדוע הרמב"ם פסק כרב? מפני שהכלל הוא שהלכה כרב באיסורים. אם כך, מדוע פסק כשמואל בעניין המסתת? מכיוון שבמקום אחר דין זה הובא כשמועה מקובלת –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף עה עמוד ב

אמר רבי חייא בר אבא: שלשה דברים סח לי רב אשי משמיה דרבי יהושע בן לוי: המגרר ראשי כלונסות בשבת - חייב משום מחתך, הממרח רטיה בשבת - חייב משום ממחק, והמסתת את האבן בשבת - חייב משום מכה בפטיש

מהי סברת המחלוקת בעניין המסתת?

הסיתות נועד להכין את האבן לשימוש. אחרי הסיתות, האבן מוכנה לשימוש. כיצד נגדיר את ההכנה הזאת? מצד אחד, זו הכנה לבאות, ולא סוף דרכה. מצד שני, העבודה על האבן הסתיימה.

נראה שבכך חלקו רב ושמואל. לפי רב, הכנת האבן באופן זה היא בונה, ולא מכה בפטיש, שכן האבן עדיין מצפה לבאות. לפי שמואל, סיום השלב הנוכחי, המאפשר את העיסוק בהמשך המלאכה, זהו המכה בפטיש של השלב הזה.

שימו לב שבעלי התוספות דחו את האפשרות שדברי שמואל אודות המצדד עוסקות במכה בפטיש בדיוק מטעם זה. בעלי התוספות כותבים שעתה היסודות מוכנים, אך הבניין עדיין לא התחיל להיבנות, ולא יתכן לקרוא לכך מכה בפטיש.

מכיוון שבגמרא בדף עה ע"ב נפסק שסיתות האבן הוא מכה בפטיש, הרי שמתברר שסיום הכנת השלב הנוכחי, המאפשרת להמשיך את המלאכה ולא לעסוק בשלב הקודם, הוא מכה בפטיש. עתה מובן שסיום הכנת היסודות, צידוד האבן במקומה ביסודות הבניין, המאפשרים להתחיל לבנות, היא מלאכת מכה בפטיש.

לכן, מאחר שמהגמרא בדף עה ע"ב כבר מבורר שמלאכה זו נחשבת מכה בפטיש, לא היה לרמב"ם צורך לשנות את הגרסה שגרסה בדברי שמואל שעבר על מלאכת מכה בפטיש.

יש לציין שיש קושי עקרוני להבין כיצד יתכן לחייב על הנדבכים העליונים משום בונה, ואילו על התחתון משום מכה בפטיש. לכאורה הנדבך העליון יותר קרוב לגמר המלאכה, לעומת הצבת היסודות, שהם רק תחילת הבניין! כך הקשו ביצחק ירנן ובקהלת יעקב על הרמב"ם, ונשארו בצ"ע.

לכאורה הרמב"ם מתייחס להצבת יסודות הבניין כשלב נפרד ומובחן מהשלב של בניית הבניין, ועל כן ניתן להתייחס לגמר הנחת היסודות כמכה בפטיש של יצירה זו (ואכתי הצ"ע של גדולי הפרשנים הנ"ל בעינו עומד).